

πήθηκα που δεν έχουν ευρετήρια τα βιβλία αυτά, και που, σε κάποια άρθρα, ευτυχώς ολίγιστα, τα αγγλικά χρειάζονταν κάποιες «σωστικές επεμβάσεις». Αυτό δεν αναιρεί το ότι οι κύριοι Γραμμένος και Πετρόπουλος έχουν κατορθώσει κάτι μοναδικό και αξιοθαύμαστο – μια έγκυρη και ενημερωμένη περιδιάβαση στην ιστορία και αρχαιολογία των αρχαίων Ελλήνων – αλλά και των μη Ελλήνων του Εύξεινου Πόντου.

Ο Σκύλλης και ο Ηρόδοτος θα ήταν πολύ υπερήφανοι!!

Ιωάννης Πετρόπουλος

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
και Center for Hellenic Studies – Ναύπλιον

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ «Problems in the history and archaeology of the Greek colonization of the Black Sea», στο D.V. Grammenos / E.K. Petropoulos (επιμ.), *Ancient Greek Colonies in the Black Sea*, τόμ. 1, Thessaloniki 2003, σ. 17-94.

² S.D. Kryzhysky / V.V. Krapivina κ.ά., «Olbia – Berezan», στο *ίδιο*, σ. 389-506.

³ «Amisos», στο *ίδιο*, τόμ. 2, σ. 1331-78.

⁴ «L'histoire par les noms dans les villes grecques de Scythie et Scythia Mineure aux VIe –Ier siècles av. J.-C.», στο D.V. Grammenos / E.K. Petropoulos (επιμ.), *Ancient Greek Colonies in the Black Sea 2*, τόμ. 1, Oxford 2007, σ. 383-434.

Από το *Journal of Mediterranean Archaeology*

Despina Margomenou,

«Food Storage in Prehistoric Northern Greece: Interrogating complexity at the margins of the Mycenaean World», *JMA* 21/2 (2008), σ. 191-212.

Οι αποθηκευτικές πρακτικές και ο ρόλος τους στην προϊστορική Βόρεια Ελλάδα, και συγκεκριμένα κατά τη διάρκεια της μετάβασης από την ύστερη εποχή του Χαλκού στη γεωμετρική περίοδο, είναι το θέμα της Μαργωμένου στο άρθρο της στο τεύχος 21/2 του *Journal of Mediterranean Archaeology*. Κατά το τέλος της ύστερης εποχής του Χαλκού, η βόρεια Ελλάδα παραδοσιακά θεωρείται οπισθοδρομική σε σχέση με τον μυκηναϊκό κόσμο της νότιας ηπειρωτικής Ελλάδας και των νησιών του Αιγαίου. Παρ' όλα αυτά, η μεταβατική αυτή περίοδος θεωρείται σημαντική για τη μεταγενέστερη διαμόρφωση των πρώιμων πόλεων, ή άλλως εθνικών ομάδων, οι οποίες εμφανίζονται στην αρχαϊκή περίοδο. Τόσο η αποθήκευση τροφών όσο και οι οχυρωματικοί οικισμοί μαζί με την ντόπια μυκηναϊκή κεραμική αποτελούν το βασικό επιχείρημα για την ύπαρξη ενός «βόρειου-τύπου» ανακτορικού συστήματος κατά την ύστερη εποχή του Χαλκού, το οποίο μεταγενέστερα εξελίσσεται στις «πόλεις-κράτη».

Η Μαργωμένου θέτει το εξής ερώτημα: Μπορούμε να κατανοήσουμε την προϊστορία της Μακεδονίας χωρίς να αναφερόμαστε σε ανακτορικά συστήματα ή σε συγκρίσεις Βορρά-Νότου; Πιο συγκεκριμένα: Μπορούμε να καταλάβουμε την κοινωνική πολυπλοκότητα/διαστρωμάτωση (social complexity) εκτός του συστήματος των ανακτόρων και της πόλης-κράτους; Χρησιμοποιώντας ανθρωπολογικά θεωρητικά μοντέλα, η συγγραφέας θεωρεί ότι όταν υπάρχει κοινωνική ανισότητα σε ομάδες ή αρχηγικές κοινωνίες με βάση τη συγγένεια (kinship based groups), τότε σχεδόν πάντα παράγεται πλεόνασμα προϊόντων, όπως τροφής, κεραμικών, υφασμάτων κ.λπ., με σκοπό για αποθήκευση.

Τα αρχαιολογικά δεδομένα, που χρησιμοποιούνται στο άρθρο της, προέρχονται από τις ανασκαφές τριών αρχαιολογικών θέσεων της υστεροχαλκής-πρώιμης γεωμετρικής περιόδου από το νομό της Μακεδονίας: την Άσσηρο στον Λαγκαδά, την Τούμπα Θεσσαλονίκης και τον Καστανά. Η Μαργωμένου μελετά την αποθήκευση τροφών και άλλων προϊόντων με βάση το αρχαιολογικό τους πλαίσιο, δίνοντας έμφαση στις χρήσεις-λειτουργίες των χώρων όπου βρέθηκαν αποθηκευτικά αγγεία και υπολείμματα φυτών. Η διαδικασία της αποθήκευσης αποτελείται από την προμήθεια των βασικών προϊόντων, τη μεταφορά τους, την όποια επεξεργασία πριν από την αποθήκευση και την τελική αποθήκευσή τους. Η τελευταία προϋποθέτει τη λήψη αποφάσεων για το πού και για πόσο γίνεται η αποθήκευση των προϊόντων, π.χ., σε οικίες ή ειδικούς χώρους αποθήκευσης, μακράς ή σύντομης διάρκειας. Επίσης, αν η τελική αποθήκευση γίνεται αποκλειστικά σε αποθηκευτικούς χώρους ή σε χώρους όπου παρατηρούνται και άλλες δραστηριότητες, αν η αποθήκευση λαμβάνει χώρα σε εμφανή σημεία ή όχι και αν υπάρχει προσβασιμότητα στους χώρους αποθήκευσης.

Με βάση τα πιο πάνω κριτήρια, η Μαργωμένου παρατηρεί διαφορετικές αποθηκευτικές πρακτικές στις τρεις υπό εξέταση αρχαιολογικές θέσεις. Στον οχυρωματικό οικισμό στην Τούμπα Θεσσαλονίκης, η αποθήκευση γίνεται σε κτίρια με πολλά δωμάτια. Στα δωμάτια αυτά οι αποθηκευτικοί πίθοι συνδέονται με διάφορες εργασίες όπως η ύφανση, η παραγωγή χαλκού και η επεξεργασία δέρματος. Σε αντίθεση, στον Καστανά, ο οποίος ουδέποτε υπήρξε οχυρωματική θέση, μικρά αποθηκευτικά αγγεία συνδέονται περισσότερο με το μαγείρεμα και την κατανάλωση τροφής παρά με την ουσιαστική αποθήκευση τροφών. Διαφορετική εικόνα παρουσιάζει και η Άσσηρος, όπου η αποθήκευση τροφών αποτελούσε εξειδικευμένη δραστηριότητα, η οποία δεν συνδεόταν με άλλες και περιελάμβανε τη μεταφορά, την επεξεργασία και την τελική αποθήκευση των τροφών για μεταγενέστερη κατανάλωση.

Συνοψίζοντας, η Μαργωμένου υποστηρίζει ότι οι διαφορετικές εικόνες αποθηκευτικών πρακτικών στους τρεις οικισμούς πιθανόν να συνδέονται με διαφορετικούς τύπους κοινωνικής διαστρωμάτωσης και διαφορετικά πολιτικά συστήματα και κατ' επέκταση θέτει το ανακτορικό σύστημα «βόρειου τύπου» υπό αμφισβήτηση. Η συγγραφέας καταλήγει ότι η σχέση παραγωγής, αποθήκευσης και πλεονάσματος δεν είναι δεδομένη αλλά πρέπει πάντα να διερευνάται.

Σοφία Αντωνιάδου
Αρχαιολόγος, επιμελήτρια Μουσείου
Πιερίδη – Αρχαίας Κυπριακής Τέχνης